

G. A. SZANYIN

OROSZORSZÁG ÉS UKRAJNA VISZONYA A KRÍMI KÁNSÁGHOZ A 17. SZÁZAD KÖZEPÉN

*(Otnosenyija Rosszii i Ukraini sz Krimszkim Hansztvom v szeregyine XVII. veka.
Moszkva 1987 „NAUKA”)*

A szerző művének „Oroszország és Ukrajna viszonya a Krími Kánsághoz” címet adta, de a könyv négy fejezete ennél szélesebb panorámát mutat be: Oroszország külpolitikai irányvonalának változásait emeli ki hangsúlyosabban. G. A. Szanyin gazdag forrásanyagra és szakirodalomra támaszkodott könyve megírásában. A felhasznált művek azt mutatják, hogy a múlt század végén és a 20. század első felében kutatták az orosz–ukrán–krími kapcsolatokat. Szanyin erre a meglehetősen régi szakirodalomra alapozva, széles diplomáciai iratanyagot feltárva ad új képet a 17. század közepének kelet-európai diplomáciatörténetéről. A legfontosabb alapmű, amelyet felhasznált, és amelyből a legtöbbet merített: M. C. Grusevszkij „Oroszország és Ukrajna története” című könyve (1951). Orosz és ukrán művek mellett lengyel történészek munkáit is tanulmányozta.

Szanyin könyvének a gondolatmenete alapján a 17. században Oroszország előtt három fontos külpolitikai feladat állt:

1. Ukrajna és Belorusszia visszacsatolása.
2. A déli határok védelmének biztosítása a tatárok és a török támadás ellen.
3. A kijárat megszerzése a Balti-tengerre.

Az 1632–34-es szmolenszki háború után a harmadik feladat megoldása került előtérbe egészen 1648-ig. A lengyel slachta elleni kozák felkelések ekkor csúszosodtak ki Ukrajnában és vezettek felszabadító mozgalomhoz Bogdan Hmelnycikij vezetésével. A hetman kérte a cárt, hogy fogadja Ukrajnát orosz fennhatóság alá, és 1654 januárjában a Perejaszlavban összeült rada az ukrán nép Oroszországhoz való csatlakozása mellett döntött. Ez a határozat maga után vonta a közös orosz–ukrán háborút Lengyelország ellen.

A 17. század 40-es éveiben az orosz–tatár kapcsolatok egyre bonyolultabbá váltak. 1654-ig arról folytak közöttük a tárgyalások, hogy a krími kán ismerje el az orosz cár „egész Oroszország” feletti uralkodói titulását. Itt meg kell említeni Törökország szerepét is, amely 1657-ig kifejezetten megtiltotta a krími tatárok támadását Ukrajna és Oroszország ellen. A szultán a semlegesség álláspontját képviselte és a békés kapcsolatok megőrzését kívánta Oroszországgal és Lengyelországgal. Ezt a Porta súlyos belső krízisével lehet magyarázni: a Velencével folytatott vetélkedés sorozatos kudarcaival és az állandó udvari viszályokkal.

Ugyanakkor a Krími Kánság nem mindig vette figyelembe a török szultán parancsát; attól függetlenül indított hadjáratot Oroszország és Ukrajna ellen. (1654, 1655, 1656.) Ez is bizonyítja, hogy a kán a külpolitikájában egyre önállóbb lett.

A Lengyelország elleni háború kirobbantása előtt Oroszország és Ukrajna is a krími kán semlegességét próbálta meg elérni. Bogdan Hmelnycikij még a kánnal megkötendő lengyel-ellenes szövetségben is reménykedett. Az ukrán rada határozatának

híre azonban dühbe hozta a kánt, és hallani sem akart a szövetségről. Iszlám Girej attól félt, hogy teljesen kicsúszik a kezéből Ukrajna, amelynek rovására akart meggazdagodni. Ez azzal van összefüggésben, hogy a tatárok fejletlen gazdaságuk, illetve nomád életmódjuk miatt más népekre voltak utalva. Ezért a szomszédos területek elleni állandó zsákmányoló portyákból tartották fenn magukat. Még az a veszély is fenyegette őket, hogy az egyesülés után Ukrajna túlságosan megerősödik, és a Krími Kánság rovására fog terjeszkedni. Ezen megfontolásból az új kán, Mohamed Girej Lengyelországgal kötött szövetséget.

Oroszország a Krími Kánság mellett számított még Svédországra, Hollandia és a dunai fejedelemségek fegyveres segítségére Lengyelország ellen, és az európai nagyhatalmak semlegességére. Moldva, Havasalföld és Erdély azonban ingadozott, Svédországra pedig békés úton kívánta rendezni az ügyeit Lengyelországgal.

1654-ben az orosz–ukrán csapatok felszabadították egész Kelet-Ukrajnát és Kelet-Belorusziát. Ezek a katonai sikerek azonban veszélyt jelentettek Svédországra számára, mert az orosz sereg egyre inkább közeledett a svéd területekhez.

X. Károly Gusztáv követeket küldött Alekszej Mihajlovics cárhoz, és felajánlotta a szövetségét Lengyelország ellen. Konkrét megegyezés azonban nem született közöttük.

1655. július 8-án Svédországra hadat üzent Lengyelországnak és megindult serege Varsó irányába. Ekkor azonban Ausztria is beavatkozott: illetve Ferdinánd felajánlotta közvetítését Oroszország és Lengyelország között a fegyverszünet megkötésére. Ennek hatására 1656-ban el is kezdődtek a tárgyalások a két ország között.

1656-ban Oroszország ismét változtatott a külpolitikai irányvonalán: fegyverszünetet kötött Lengyelországgal és hadat üzent Svédországnak. Három ösztönző tényezőt említ ezzel kapcsolatban a szerző:

1. Oroszország úgy gondolta, hogy János Kázmér már eléggé meggyengült ahhoz, hogy ne tudja visszazerezni az ukrán és belorusz területeket.

2. A svéd behatolás a lengyel területekre megakadályozta a cárt azon tervét, hogy elfoglalja Litvániát és Varsót, valamint megszerezze a lengyel trónt.

3. A kijárat megszerzése a Balti-tengerhez.

Ehhez a háborúhoz azonban ismét szövetségesekre volt a cárnak szüksége. A számbajöhető országok közül Dánia kockázatosnak tartotta a háborút, Hollandia is inkább a békés kapcsolatok megőrzésében volt érdekelt, Ausztria pedig csak diplomáciai segítséget nyújtott. Ukrajna is ellenezte a svédek elleni támadást, mert attól félt, ha a cárt lesz a lengyel király, akkor visszaadja az ukrán területeket a lengyel mánásoknak. Hmelnickij nem is szakította meg a diplomáciai tárgyalásokat a svéd királlyal. Főleg ez indította a cárt arra, hogy lemondjon a lengyel trón követeléséről.

1657 júliusában meghalt Hmelnickij, és ezzel kiűjultak Ukrajnában a szeparista törekvések: az Oroszországtól való elszakadás hívei kerültek előtérbe Vigovszkij hetman vezetésével. Ez a csoport szövetséget ajánlott a krími kánságnak Oroszország ellen.

A kötet utolsó részében Szanyin arról ír, hogy Ukrajna és Oroszország egyesítése milyen nagy ösztönző hatással volt a dunai fejedelemségek és a Balkán-félsziget népeinek törökellenes nemzeti felszabadító mozgalmára: a perejesszlavi rada megmutatotta a felszabadulás lehetőségének egy új útját az oszmán iga ellen, az Oroszországra való támaszkodás útját. Ezért is bírtak olyan nagy jelentőséggel az 1654–57-es események.

Az egyesítés szükségességéről tanúskodik Oroszország és Ukrajna egyre jobban növekvő nemzetközi tekintélye is.

Szanyin könyvének fő hangsúlyát – ha jól értjük – az jelenti, hogy e kelet-európai diplomáciai panorámában Ukrajna érdekeit, tetteit önálló, az oroszral egyenrangú tárgyalásban mutatja be, és e viharos években nagy államférfiként Bogdan Hmelnyickijt állítja a cselekvések fókuszába.

Kertészné Varga Beáta